

izliyor ancak yine de genel sistematizmini kaçırmıyor. Kitap, feminizmin toplumsal cinsiyete ilişkin yaklaşımlarını hem teorik hem de tarihsel bir pratik olarak sistematikleştirirken, aynı zamanda hegemone erkekliğin kadınlar ve öteki erkeklerle karşı kurumlaşmasının analizi olarak da okunabilir. Biz bu değerlendirmede toplumsal cinsiyetin bir yapı olarak ele alınışı, toplumsal cinsiyet rejimleri ve kriz eğilimleri üzerinde daha fazla durduk. Ancak kitabın her bölümü kendi içinde pek çok tartışmayı gündeme getiriyor.

Connell'in bu kitabı Türkçe'deki feminist yazının parça parça değindiği konuları geniş bir kapsam içinde birarada tartışıyor. Kitap genel olarak farklı feminizmlerin bir tartışması değil ancak son dönemlerde Türkçe'ye çevrilen Donovan'ın *Feminist Teori* kitabıyla birarada okunduğunda toplumsal cinsiyete ilişkin farklı feminizmlerin açıklamalarına ilişkin sorulara yanıt buluyor. Yine kitabın kriz eğilimlerine ilişkin analizi *Defter* dergisinin 1994(7) sayısındaki Benjamin çevirisiyle birlikte okunabilir.

Kaynakça

- Donovan, J. (1997). *Feminist Teori. Amerikan Feminizminin Entelektüel Kökenleri*. Çev., A.Bora, M. A. Gevrek, F.Sayılan, İstanbul: İletişim.
- Fraser, N. (1996). "Multiculturalism and Gender Equity: The U.S. Difference Debates Revisited." *Constellations* (1): 61-72.
- Buttler, M., W Paisley (1980). *Women and Mass Media*. NY: Hyman.

Milliyetçiliğe Bakmak

Ernest Gellner (1998) *Çevirenler: Simten Coşar, Saltuk Özürtürk, Nalan Soyank İletişim Yayınları:İstanbul*

Aksu Bora

Ernest Gellner, günümüzde soyu tükenmiş gibi görünen bir türün temsilcisi: Bir "sosyal bilimci". Felsefeden politikaya, oradan tarihe ve antropolojiye dek pek çok konuda çalışmaları var. İnsanlık durumuna ilişkin bir merak ve kaygıya sahip, üstelik bunu insanı sinir eden müstehzi bir tarzda ifade ediyor! (Heiddegger ve Said'le ilgili yazdıkları yenir yutulur gibi değil - Hegel felsefesinden "nüfuz edilemeyecek derecede belirsiz bir nesrin içinde iyi bir metafizik süpürüntüyle tarihsel telkini birleştir(ir)" diye söz etmesini istihza kapsamında değerlendirebilir miyiz, emin değilim!) Gellner'ı okurken bir yandan bir tür hayranlık duyuyor insan: Müthiş bir ilgi/bilgi alanı, özgün örnekler, analitik bir bakış... Bir yandan da sağduyunun ve aklın sesi gibi görünen tutuculuğundan fenalık geliyor.

Türkiyeli okur Gellner'ı tanıyor: *Ulus ve Ulusçuluk* kitabı birkaç yıl önce (1992 yılında) yayınlanmış ve geniş bir ilgi görmüştü. *Postmodernizm, İslam ve Üs*'de güncel meselelerle uğraşan bir kitap olarak epey okundu. Bu yeni kitabı *Milliyetçiliğe Bakmak, Ulus ve Ulusçuluk*'ta kavramsallaştırdığı milliyetçilik yaklaşımını özgün örneklerle politik bir bağlama taşıyor. Bu nedenle de yazarın muhafazakar perspektifine fazla takılmayıp ge-

niş bilgilerinden ve analitik bakışından daha fazla yararlanma imkanı bulabiliyoruz.

Gellner, milliyetçiliği modern dönemin bir özelliği olarak görür. Modern öncesi toplumlar, esas olarak bir atfedilmiş statüler sistemidir. Doğuştan gelen, -istisnai durumlar dışında- değiştirilemeyen toplumsal statüler, kültürel farklılıklar tarafından da pekiştirilir: Aristokrat sosta pişirilmiş av eti yer, köylü patates. Aynı topraklarda yaşayan aristokratla köylüyü ortaklaştıran bir kültür, bir üst kimlik yoktur. İşte bu yüzden, modern öncesi toplumlarda bu gün kullanageldiğimiz anlamda bir "milliyetçilik"ten söz edemeyiz.

Oysa modern insan, statüsünü kendi yaratan insandır. Bunu yaparken çevresindekilerle bir dizi müzakere ve sözleşme yapar. Bu müzakere ve sözleşmelerin yapılabilmesi, tarafların aynı dili, aynı ifadeleri kullanıyor olmasını gerektirir. Bu, ortak kültürdür. Ortak kültürü biçimlendiren ve koruyan ise ulus-devlet. Tek tipleşmiş eğitim ve dil, ulus-devletin tebasını millet haline getiren kültürü yaratır. "Modern toplumsal düzenin temelini taşıyan bir cellat değil, profesördür. Devlet gücünün başlıca aracı ve sembolü giyotin değil (çok yerinde bir ifadeyle) *doktorat d'etat* (devlet doktorası)dır. Meşru eğitimin tekeli ele geçirmek şimdi meşru şiddetin tekeli ele geçirmekten daha önemli ve belirleyici olmuştur" (Gellner 1992: 71-72). Gellner, yerel kültürlerin önemini yitirip ulus-devletin biçimlendirdiği ortak kültürün insanların top-

lum içindeki yerlerini belirlediği bu durumu, devşirme sistemine atıfla "tüm toplumun Memlukleşmesi" diye isimlendirir. Bu yaklaşım, örneğin Benedict Anderson tarafından, modernliğin gerekleri ve zorlamalarına doğrudan indirgenemeyecek toplumsal yaratım/kurgu ve hayal/tasavvur boyutlarını dışta bırakmakla eleştirilmişti. Milliyetçiliğin işlevselliğine yaptığı güçlü vurgu, bu yeni kitabında "yerçekimi gibi önemli bir kapsayıcı güç" olarak tanımladığı milliyetçiliğin "ruhuna" nüfuz etmekten alıkoymuştu onu (Anderson'un eleştirisi kuşkusuz milliyetçi açıdan değil, Gellner'in 'ortodoks' modernizminin kısıtlarına dikkat çekme amacıyla yapılmış bir eleştiriydi).

Milliyetçiliğe Bakmak kitabında ise Gellner'in temel tutumunu muhafaza etmekle birlikte, somut milliyetçi akımlar örneğinde, daha anlayışlı değil ama daha anlamacı bir bakışı olduğu söylenebilir. En azından, *Uluslar ve Ulusçuluk* gibi disipline edici bir bağlamın dışında yazılmış olmalarının, kitaptaki yazılara değişik görüş açıları kazandırdığını söyleyebiliriz.

Gellner, Marksizmi milliyetçiliği hafife almakla eleştiriyor- ki herhalde haklı olduğunu teslim etmek lazım. Kitapta bu konuya ayırdığı yazısında Marx'ın liberal ekonomi hakkındaki fikirlerinin esin kaynağının Milli İktisatçı List olduğunu ileri sürüyor. 20. yüzyıldaki Marksist hareketlerin geri kalmışlığını aşmaya dönük ulusal ekonomici programları da bu kökene bağlıyor. Daha da derinde,

"ulus" ve "sınıf"ın Hegelyen bir "tarihin temeli" kavrayışındaki benzerliklerine işaret ediyor. Milli iktisatçılık ile Marksizm arasındaki tarihsel ilişki biçimlerine ve örneklerine dikkat çekmesi yönünden ilgiye değer bir bakış açısı bu. Fakat sanırım Gellner'de Marksizmin indirgenmesi, milliyetçiliğin indirgenmesinden de ileri boyutlarda; dolayısıyla bu bakış açısını ihtiyatla değerlendirmekte yarar var.

"Evrenselin İhanete Uğrayışı" bölümündeki tartışma çok ilginç ve güncel: Evrensel hakikat uğruna "yerel" (ya da "tikel") hakikatten vazgeçebilir miyiz? Bu soru, yazıda "entellektüeller ve ahlak" sorunuyla içiçe geçiyor. Sakharov'a ilişkin 8. bölümün ana teması da bu. Üstelik bu bölüm büyük bir duyarlılık ve derin görüş ile yazılmış. Bu yazı da "Evrenseli İhanete Uğrayışı" gibi, entellektüeller, bilim ve ahlak arasındaki ilişkiyi odağa koyuyor ve tıpkı onun gibi, sözünü ettiğim duyarlılığı ve heyecanını eninde sonunda anti-komünizmden alıyor.

Bu noktada, Gellner'in sömürgecilikten kurtuluş (*dekolonizasyon*) meselesini ele aldığı bir başka yazıya değinmekte yarar var. "Milliyetçi Olmayan Bir Polonyalı" başlığı altında Malinowski'yi anlattığı yazısında, aslında postkolonyalizm literatürünün de konu ettiği bir ayrım üzerinde duruyor: "sömürge ile sömürülenlerin eşitsizliği ahlaki olarak kabul edilemez" önermesi ile "bu yüzden sömürgeleler hemen dekolonize edilmeli, politik bağımsızlığa kavuşmalı, sömürülenlere benzemelidirler" öner-

mesinin ayrı oldukları, bunların birbirine zorunlu olarak bağlı olmadığı... Gellner bu bağı kopartırken, postkolonyel literatür yazarlarından farklı bir seçeneğe işaret ediyor: sömürülenlerin de kolonize edilmesi; yani kültürel otonomiye dayanan, politik bağımsızlık içermeyen, ama politik idare merkezini de kitleyen bir tür Habsburg modelini Gellner gerçi bu fikirle "sadece oynuyor" gibi görüyor ama "tamamen dekolonize edilmekten, tümünden kolonileştirilerek, bağımsız ancak yıkıcı politik gücü elinden alınmış, ancak bununla beraber kendi kültürlerini ifade etmeme özgür olan ve korunan bir uluslar topluluğu"ndan da ciddi ciddi söz ediyor. Yeni dünya tasarımlarına biraz fazla benziyor: Turistik birer nesneye dönen kültürler ve onları koruyan gerçek güç sahipleri...

Gellner'ın Türkiye üstüne yazısı, ısrarla ihtiyat payları koymasına rağmen, ilginç gözlemler ve saptamalar içeriyor ve Türkiye'yi okur açısından herhalde özel bir önemi olacaktır. Gellner hem Türkiye'yi batılı liberal demokrasiler bakış açısından bilinen imtiyazlı ve "seçkin" yeriyile tanımlayarak, hem de Türk ordusunun demokrasiye "eninde sonunda" bağlılığını vurgulayarak (bir darbencilik geleneğiyle birlikte yürüyen bu demokrasi sevgisiyle, "Türk subayları demokrasiye olan bağlılıklarını onu sık sık yeniden kurarak göstermişlerdir" diyerek alay etse de) "Türk demokrasisi"ne son derece hayırhah bir şekilde yaklaşıyor. Muhafazakar siyaset bilimi teorile-

rinin bildik şablonunu tekrarlayan bu yaklaşım biçimi, elbette hiç ilginç değil, yeni de değil. Bu çerçevede içerisinde ilginç bulunabilecek gözlemler arasında ise, öncelikle Türkiye'de modernleşme ideolojisinin ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiş olduğu tespiti anlamlı ki Gellner, Kemalizmin bu gevşekliğini onun bir avantajı olarak değerlendiriyor. Kemalizmin ilk kuşak savunucularının (ve kurumlarının) Yüksek İslam geleneğinin "ruh ve biçim"ini sürdürdükleri tespiti de önemli-yazar, sonraki Kemalist ve yönetici elit kuşaklarının doktriner anlamda değil ama biçimsel anlamda katı olan bu formasyondan gitgide uzaklaştıkları kanısında. Yüksek İslam geleneğinin içinde yetişmiş ve bu gelenekle kişisel olarak da hesaplaşmak zorunda kalmış olan kuşağın Kemalizmi kavrayış tarzının tam da hesaplaştıkları bu geleneğin bir devamı olduğunu söylüyor. Ona göre laik eğitimden geçmiş olan sonraki kuşaklar, bu anlamda çok daha esnek görünüyorlar- dikkate değer bir perspektif sunmakla birlikte, yüksek İslam geleneğinin dışında yetişmiş kuşaklar için de farklı hesaplaşmaların (ya da "hesap vermelerin") olduğu düşünülünce, bu tespite de ihtiyatla yaklaşmakta yarar var gibi-görünüyor.

Gellner'ın kitabı, başta da belirttiğim gibi, yazarın ilgi alanlarının genişliği, bilgisinin derinliği ve heyecanı sayesinde, temeldeki muhafazakar duruşuna karşın, insana farklı bakış açıları kazandıran, yeni sorular sorduran, önemli bir kitap.

Tüketim

Robert Bocoock (1997) Çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 130 sayfa.

Ülkü Doğanay

R. Bocoock'un 1993 yılında Routledge yayınevinden yayımlanan yapıtı *Tüketim*, post-modern dünyada tüketim olgusunun yerini tanımlarken eleştirel kuramın ve yapısalcı yaklaşımın ne ölçüde uzlaşımına ulaşabileceği sorusundan yola çıkıyor. Her iki kuramın Freud ve Marx'tan kaynaklanan kavramları kullanmaları dolayısıyla ortak noktalara sahip olduklarını, ancak tarihselcilik anlayışı ve Hegel'e olan yaklaşımları düzeyinde ayrıldıklarını belirten Bocoock, tüketim olgusunu iki kuramı temsil eden çeşitli düşünürlerin görüşleri aracılığıyla inceliyor. Gerek eleştirel kuramın, gerekse yapısalcı yaklaşımın yalnızca çağdaş kapitalizmin ekonomik faktörleriyle belirlenen bir olgu olarak değil, toplumsal ve kültürel bir süreç olarak değerlendirdiği "tüketim," Bocoock'un yapıtında dört ana başlık altında ele alıyor: Modern Tüketim Kavramının Doğuşu; Tüketimin Kuramsallaşması; Tüketim ve Semboller; Arzular, Kimlik ve Tüketim.

Birinci bölümde, tüketim olgusu 17. yüzyılın ikinci yarısından 1980'lere kadar geçirdiği dönüşüm içinde değerlendiriliyor. İngiltere'de tarım ve imalat kapitalizmindeki gelişmelerle ortaya çıkan ilk burjuvaların Kalvenizm ve Püriten etik anlayışıyla şekillenen mütevazi yaşam tarzları, kentleşme, reklam, moda olgularındaki gelişmeleri izleyen tüketim devrimyle bir